

NOVA

NOVEMBER 2025
JAARGANG 29 - No.2

vereniging
vrienden van
Archeon

**Vrijwilliger
zijn is leuk!**

VVvA is een vrijwilligersorganisatie. Dat weten we natuurlijk allemaal. Toch gaan we daar misschien weleens iets te makkelijk aan voorbij. Het gaat om mensen, ons, die een deel van hun vrije tijd onbetaald besteden om iets moois van het Archeon te maken. Iedereen doet dat op zijn of haar wijze en op diverse plaatsen. De een is fotograaf, de ander timmerman en weer een ander probeert aan bezoekers over te dragen hoe een chirurgijn in de middeleeuwen functioneerde, legt uit hoe men kookte of maakt de nieuwsbrief. Allemaal zijn we van belang.

Er is natuurlijk iets dat allen bindt. Er is een reden, en dat kan voor iedereen anders zijn, om je kostbare energie hier en niet ergens anders te besteden. In deze NoVA komen enkele vrijwilligers aan het woord die vertellen waarom ze in het Archeon hun passie hebben gevonden. Hopelijk is dit voor veel lezers herkenbaar. Ook hopen we dat anderen hierdoor worden geïnspireerd om zich als vrijwilliger aan te melden. Er is veel te doen. En vergeet niet, het is gewoon leuk om vrijwilliger te zijn.

Een van de belangrijkste activiteiten van VVvA is de archeologiereis die deze keer naar Pompeï en Herculaneum ging. Leo van Sister doet verslag. De kookrubriek, boekenrubriek en agenda ontbreken uiteraard niet, waarna de onvolprezen strip van Gilius deze aflevering afsluit.

Veel leesplezier!
Sjaak van der Velden

Bij de voorplaat. Khalil Roozdam, Niek Bosdam, Willem den Houdijker en Ton Zevenhoven zijn tevreden op hun brug. Zie verder pagina 8.

Inhoud

Van de voorzitter (Bert Huisman)	3
Ondertussen in Archeon (Monique & Jack Veldman). 4	
Ondertussen bij VVvA (Leo van Sister)	5
Achter de schermen - De bouw van een nieuw Trechterbekerhuis (Eva IJsveld)	6-7
Niek (79) en de Romeinse brug (Sjaak van der Velden)	8
Mijn vrijwilligerswerk (Anja de Waard)	9
Onder de as van de Vesuvius: VVvA archeologie reis naar Napels (Leo van Sister)	10-12
Frumenty, een veelzijdig gerecht (Vrouwe Hadewij - Patricia Verbree)	13
Boeken en tentoonstellingen (Patricia Pol)	14
Agenda (Leo van Sister)	15
Marcus & Marbod (Giel de Reuver)	16

Colofon

Redactieteam: Ratna Drost, Erik Elshout, Annette Geerlings (tekstredactie), Helma Hartman, Wiel van der Mark, Patricia Pol, Giel de Reuver, Leo van Sister, Monique Veldman, Patricia Verbree, Frank Wiersema
Hoofdredactie: Sjaak van der Velden
Foto's indien niet anders vermeld: Willem de Jeu
Opmaak: Wendy Moubis (Junglesz Studio)
Contact: nova@vrienden-archeon.nl

NoVA is het verenigingsblad van de VVvA en verschijnt twee keer per jaar. De volgende NoVA verschijnt in het voorjaar van 2026.

De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen dan wel te wijzigen.

Sponsors:

Vanuit Vereniging Vrienden van Archeon draagt een groot aantal vrijwilligers bij aan de levende geschiedenis die Museumpark Archeon biedt. Naast vele oude getrouwen (soms al meer dan 30 jaar) is er gelukkig ook nieuwe instroom.

Waarom kiezen vrijwilligers voor Archeon? Onderzoek toont een waaier aan motieven. Dat betekent dat een zeer diverse groep mensen bij ons een positieve “vrijwilligerservaring” krijgt. Die motieven zijn: passie voor geschiedenis, fascinatie door een periode, materialen of technieken; het beleven van een authentieke ervaring en hands-on leren (bijv. vuur maken, spinnen, metaalbewerking); voorlichten & publieksinteractie; het verleden tot leven brengen; onderwijs geven, vaak aan kinderen; gemeenschap & kameraadschap; identiteit & zelfexpressie; hobby; levensstijl; historische kledij; rollenspel en betekenis geven; vakmanschap & persoonlijke

ontwikkeling; zingeving & cultureel behoud (iets waardevols bewaren en doorgeven; ontspanning (weg van schermen en dagelijkse druk; nieuwe vrienden maken. In Museumpark Archeon kunnen vrijwilligers hun motivatie in de praktijk brengen.

Zonder teamwerk geen vrijwilligerswerk

Hun inzet wordt ondersteund door allerlei activiteiten en faciliteiten, zoals korting op de toegang voor het gezin, festiviteiten, lezingen, e.d.

In deze NoVA besteden we aandacht aan de positieve “ervaring” van vrijwilligers. Als vereniging willen we die positieve ervaring blijvend maken. Dat vraagt naast goede werkprocessen (verwelkomen, inwerken, integreren, probleem-oplossen, veilig werken) en een goede organisatiestructuur (bestuur, commissies, groepen) om nauwe en prettige samenwerking met de medewerkers van Archeon. Zonder teamwerk functioneert zelfs de beste vrijwilliger niet goed.

Waar ik dan aan denk:
Betrokkenheid - op je rol als vrijwilliger en op de mensen met wie je werkt
Wellevendheid - in alle contacten met anderen op basis van eerlijkheid
Rechtvaardigheid - in het respect voor de posities van anderen
Betrouwbaarheid - door te doen wat we zeggen
Leiderschap - door dit zelf te tonen en anderen in staat te stellen hun leiderschap goed te vervullen.

Het bestuur streeft ernaar de komende tijd ook deze culturele aspecten te verwerken in prettig teamwerk van vrijwilligers in hun samenwerking en met de collega's van Archeon. Zodat vrijwilligers niet alleen maar instromen, maar vooral ook blijven. En heb je tips?

Mail mij op voorzittervvva@vrienden-archeon.nl.

▲
Bert Huisman
Voorzitter Vereniging
Vrienden van Archeon

Ondertussen in Archeon

Door Jack & Monique Veldman, directie Museumpark Archeon

Het zomerseizoen is inmiddels alweer voorbijgevlogen. De afgelopen periode zijn er verschillende hoogtepunten in Museumpark Archeon voorbijgekomen. Op 23 juni arriveerde in de Restauratiewerf een bijzondere vondst: de Romeinse boomstamkano IX uit Dreumel. Dit tweeduizend jaar oude vaartuig wordt de komende jaren zorgvuldig geconserveerd en onderzocht in Archeon. Het zal uiteindelijk in 2028 terugkeren naar Gelderland om daar tentoongesteld te worden.

▲ Stalen bak met de ODM IX vliegt boven Archeon

Op 7 juli, verwelkomde Archeon een indrukwekkende nieuwe aanwinst op maritiem gebied: een replica van een Vikingschip. Het vijftien meter lange schip, gebaseerd op het Skuldelev V-schip uit Roskilde, is gebouwd door studenten van ROC Friese Poort in opdracht van het Fries Museum. Na zijn eerdere presentatie in de tentoonstelling *Wij Vikingen* heeft het nu een vaste ligplaats in Archeon. Het schip wordt momenteel gereed gemaakt om daarna zijn plek in het water bij Dorestad in te nemen.

In het voorjaar van dit jaar is een groot bouwproject gestart in de prehistorie. De vernieuwing van het Trechterbekerhuis. Het oorspronkelijke huis werd afgebroken en is volledig herbouwd op basis van archeologische voorbeelden uit Flögel. Het nieuwe gebouw heeft een stevige eikenhouten constructie, een rieten dak en enkele innovatieve aanpassingen gekregen waarmee bezoekers weer een levensechte blik in de prehistorie krijgen.

▲ Genomineerden, winnaars, jury Archeon Thea Beckmanprijs, Monique Veldman en Wethouder Judith van Bokhove. Foto: Archeon

In september vond in het middeleeuwse Klooster opnieuw de uitreiking van de Thea Beckmanprijs en de Jonge Beckmanprijs 2025 plaats. Margaretha van Andel ontving de hoofdprijs voor *Het addergebroed van Slot Thetinga* en Lida Dijkstra won de Jonge Beckmanprijs met *De Wonderverteller*. Wethouder Judith Bokhove van de gemeente Alphen aan den Rijn reikte de prijzen uit.

Sinds eind september konden bezoekers zich laten verrassen door kunst: de tijdelijke tentoonstelling “Archeon in houtskool” van Michel Siebes. Zijn indrukwekkende houtskooltekeningen brengen prehistorische, Romeinse en middeleeuwse scènes uit het park op groot formaat tot leven. De voorbereidingen voor de winter: De Stad van Sint, de 21e Midwinterfair en Vier de winter zijn in volle gang. Er komt een nieuwe tentoonstelling in het badhuis die ook gaat over Het Romeinse Badhuis en daarnaast worden de laatste puntjes op de i gezet voor het vernieuwde LichtFestival: *De zijderoute – ontdek 100 eeuwen geschiedenis* – die vanaf medio december zal starten.

De kerstperiode en het nieuwe jaar staan dan alweer voor de deur en wij wensen u dan ook alvast graag hele fijne feestdagen samen met uw dierbaren toe!

Ondertussen bij VVvA

Door Leo van Sister, Communicatie VVvA

Ook 2026 belooft weer een mooi en actief jaar te worden voor de vereniging. Om te beginnen meldden afgelopen jaar veel enthousiaste nieuwe vrijwilligers zich aan bij VVvA. We verwachten in 2026 ook weer nieuwe vrijwilligers te kunnen verwelkomen, die hun steentje gaan bijdragen voor Archeon of VVvA zelf. Ook verwacht de vereniging verdere ledengroei.

De activiteitencommissie heeft ook voor de komende maanden weer een serie interessante lezingen gepland en ook vele mooie evenementen in museumpark Archeon (zie de agenda in deze NoVA op p. 15 of op de website).

Doe ook mee en help VVvA om verder te groeien. Het ledental groeit prettig evenals het aantal activiteiten dat wij organiseren. Dat zorgt er wel voor dat wij best een aantal nieuwe vrijwilligers kunnen gebruiken, bijvoorbeeld om het vrijwilligersgebeuren in goede banen te leiden of mee te helpen om interessante activiteiten te organiseren. Meer informatie, lees: vrijwilligerswerk - Vrienden van Archeon.

Omdat VVvA in 2026 alweer 30 jaar bestaat is de jubileumcommissie al druk in de weer om er begin juni van dat jaar een fantastische dag van te maken. Samen met enkele experts en een aantal van onze vrijwilligers wordt een prehistorisch viskampje in de Meso gebouwd.

De 6-daagse archeologiereis bracht ons najaar 2025 naar de Napolitaanse Romeinen. De historische Romeinse plaatsen Pompeï, Herculaneum en Baia werden bezocht, evenals het schitterende archeologiemuseum in Napels en andere bezienswaardigheden in die mooie stad. De groep raakte niet uitgepraat over al die archeologische hoogtepunten en genoot daarbij ook van de fijne Napolitaanse keuken.

▲ Vrijwilligers werven bij het Romeins weekend

▲ Riet kappen voor de vissershutten

De VVvA bouwploeg is druk bezig met de bouw van het cadeau van de Vereniging aan Archeon in 2025. Het gaat om een demonstratiemodel van een Romeins hystoestel, waarmee bezoekers kunnen ervaren hoe de Romeinen door slim gebruik te maken van touwen, hefbomen en katrollen één man wel 200 kilo konden laten tillen.

De bouw van een nieuw Trechterbekerhuis

Hoe vaak wandel je wel niet langs een slootje waar riet groeit zonder te beseffen dat dit een nieuw dak zou kunnen worden. De wilgen, die langs de sloot groeien, kunnen worden gebruikt voor het vlechtwerk voor de nieuwe muren en als rietlatten waar het dak op steunt.

Piet van der Ster was als professioneel bouwer in 1992/93 al betrokken bij de bouw van het eerste Trechterbekerhuis in Archeon, nu is hij vrijwilliger en elke maandag betrokken bij de bouw van het nieuwe Trechterbekerhuis. Dat doet hij onder leiding van Leo Wolterbeek die met zijn bedrijf Woud en Beek al bijna veertig jaar dit soort reconstructies maakt. Piet vertelde me wat het werken aan zo'n project bijzonder maakt.

Reconstructie

Het huis van de Trechterbekercultuur is gebaseerd op een opgravingsplattegrond van Flögel 2 in Noordwest-Duitsland, gedateerd op 3450–2850 v.Chr. Zo'n plattegrond geeft grondsporen, maar zegt niets over de hoogte van muren, palen of dakconstructie. Elke reconstructie vraagt dus keuzes en interpretatie. Tijdens de bouw gaat het niet alleen om fysieke arbeid, maar ook om nadenken: hoe deden mensen dit toen? Met het werken met natuurlijke materialen en technieken stap je als het ware in hun wereld en probeer je hun oplossingen te herbeleven.

Menselijke maat

Alle materialen komen direct uit de natuur en worden met eenvoudig gereedschap geoogst. Toch gebruiken wij ook moderne hulpmiddelen zoals een kettingzaag en leemmachine, simpelweg om tijd te besparen. Leo Wolterbeek heeft laten zien dat het ook helemaal met prehistorisch gereedschap kan, en die ervaring geeft veel inzicht. Het meewerken met een klein team maakt duidelijk hoeveel arbeid en energie elk onderdeel kost. Je ervaart dat een huis bouwen met je eigen handen, op de menselijke maat, mogelijk is – iets wat in de moderne bouw bijna ondenkbaar lijkt.

Circulaire Economie

Naast de vraag hoe de mensen destijds bouwden, speelt ook de manier waarop wij nu bouwen en grondstoffen gebruiken een rol. Leem is een mengsel van klei, zand en stro, het kan verpulverd worden en met water weer tot een kneedbare massa worden gemaakt.

Bij het afbreken van de oude boerderij werden de muren verbrokkeld, het vlechtwerk verwijderd en de leem bewaard. Deze werd hergebruikt door er water bij te doen en opnieuw te mengen.

Heden ten dage is het doel om van de circulaire economie een gesloten

kringloop van materialen te creëren, waarbij afval wordt omgezet in waardevolle grondstoffen voor nieuwe producten, en de levensduur van bestaande producten wordt verlengd. Leem is nooit afval want na het verpulveren en opnieuw mengen heb je een nieuw basismateriaal. Dat kostte alleen menselijke energie en water. Dit is natuurlijk de ultieme recycling, prachtig om te beseffen en te mogen doen!

Tot slot

Bezoekers konden tijdens de bouw de voortgang volgen en zelf met een maquette het huis op schaal opbouwen. Voor Piet leverde het meewerken niet alleen werkplezier, maar ook talloze inzichten op over reconstructie, materialen en technieken. Samen bouwen met een enthousiast team is een feestje – met dank aan bouwmeester Leo Wolterbeek en Archeon.

Niek (79) en de Romeinse brug

Door Sjaak van der Velden

▲ Niek poseert voor 'zijn' gereedschap

Op een regenachtige septembermiddag spreek ik Niek Bosdam, al tien jaar een gedreven vrijwilliger in de bouwploeg van Archeon. Als telg uit een geslacht van bloemkwekers koos Niek verrassend voor timmerwerk, dat hij als zijn ware passie ontdekte.

Van timmerman tot vrijwilliger

"Na 47 jaar in de bouw – eerst als timmerman, later als uitvoerder – zag ik een oproep in een Alphens huis-aan-huisblad voor timmervrijwilligers bij Archeon," vertelt Niek. "Mijn werk was altijd mijn hobby, dus dit leek me de perfecte manier om actief te blijven naast mijn activiteiten bij de Scouting. Ik meldde me aan en kon meteen beginnen." Wat begon met een zaterdag eens per twee weken, groeide uit tot wekelijkse klusdagen op dinsdag en zaterdag. "Als ouderwetse timmerman die zijn eigen zaag nog vijlt, voel ik me hier thuis. Ik leerde trouwens ook nieuwe technieken, zoals kozijnen maken met een gebogen bovendorpel."

De Romeinse brug: een uitdagend project

Niek speelde een sleutelrol bij de vervanging van de Romeinse brug, die door rotting aan vernieuwing toe was. "Ik bereidde alles voor: van het berekenen van het benodigde hout tot het ontwerpen van veilige, mooie leuning. Het is daarbij belangrijk dat kinderen niet met hun hoofd tussen de spijlen kunnen blijven steken," legt hij uit. Het slopen van de oude brug was al een klus op zich, gevolgd door het bouwen met zware balken. "Het concept is eigenlijk simpel: liggers, een dek en leuning. Maar alles moet perfect kloppen. Dat is gelukt, en de brug ligt er prachtig bij, dankzij onze gezellige ploeg."

Historische kennis nodig?

Ik vroeg Niek of je veel van geschiedenis moet weten om mee te doen. "Veel historische kennis heb je niet nodig," zegt Niek nuchter. "Ik werkte ooit voor Monumentenzorg, maar hier draait het ook om plezier in het

▲ Willem den Houdijker, Niek en Anton Lammers bouwen aan hun brug

werk. Gaandeweg leer je wel iets over de geschiedenis. Behalve timmeren legde ik hier tegels, verplaatste ik een pizzaoven en maakten we tijdens de pandemie spatschermen voor de Romeinse Herberg. We zijn van alle markten thuis!"

Waarom vrijwilligerswerk bij Archeon?

Wat maakt het werk zo bijzonder? "De goede sfeer in de groep, het leren van technische oplossingen en het loslaten van dagelijkse zorgen," vat Niek samen. "Zelfs zieke vrijwilligers komen soms toch, zo hecht is het team. We kunnen nog wel mensen met twee rechterhanden gebruiken!" Terwijl Niek over het werk in de bouwploeg praat, is één ding duidelijk: bij Archeon vind je niet alleen vakmanschap, maar ook saamhorigheid.

Mijn vrijwilligerswerk

Door Anja de Waard

Ik ben Anja de Waard, 68 jaar, en sinds een jaar vrijwilliger bij Archeon. Toen mij werd gevraagd iets te schrijven over mijn 'enthousiasme', moest ik even nadenken. Enthousiast? Dat ben ik blijkbaar! Zelf merk je dat niet eens. Dit is het verhaal van hoe ik, zonder het te plannen, in de middeleeuwen belandde.

Een nieuwe fase

Ik ben moeder van drie kinderen: twee zonen van rond de 40 en een dochter van 34, die nu zwanger is. Er zijn nu zes kleinkinderen, en binnenkort, inshallah, zeven. Daags na mijn pensionering als maatschappelijk werkster in april 2024 kwam Archeon op mijn pad. Ik kwam toen een kennis tegen die ooit als Romein daar had gewerkt. Hij maakte me enthousiast hoewel ik het park amper kende. Ik mailde, sprak met Olga, en binnen een maand was ik vrijwilliger in het Barbier-chirurgijnshuis in de middeleeuwen.

Er komt veel op je af

Achteraf besepte ik dat deze stap gewaagd was. Je moet best veel weten. Ik had geen opleiding tot archeoloog of historicus of verpleegkundige. Ook zijn er andere kopzorgen zoals de

groepsdynamiek, de reuring en de juiste kleding. Er komt veel op je af. Je worstelt je door de cultuur en de dynamiek van het park en dan nog zijn er de, 'hoe ga ik daar mee om?' gedachtes.

Ik ben achteraf blij dat ik deze kans heb gekregen. Dat ging zonder druk of stress en Wiel van der Mark, met wie ik geregeld meeliep, vond mij genoeg 'van goeden huize' om als gastvrouw te blijven. Dus was ik in en na de zomer soms 'reservewiel' omdat Wiel, oftewel Willem van Utrecht, soms uitviel. Welnu, laat ik mij voorstellen als vrouwe Anna Jacoba van Utrecht, de schoonzus van Willem van Utrecht. Daar is geen woord van gelogen.

Gasten komen en gaan

Voor mij komen heel veel persoonlijke lijnen bij elkaar bij Archeon. Sowieso ben ik al van jongs af aan liefhebber van geschiedenis en archeologie. Zo heb ik in de jaren 80 meegewerkt aan drie archeologische opgravingen in mijn woonplaats Mijdrecht. Dat ging onder begeleiding van Corien Bakker, nu hoofd Archeologie van Den Haag, en Simon Wynia. Als maatschappelijk werkster praatte ik veel met mensen en dat doe ik nu ook. Maar nu komen ze niet alleen, maar gaan ze ook weer. Ook ben ik opgeleid tot (antroposofe) natuurvoedingkundige. Zo kreeg ik ook kennis van de humorenleer, wat basale medische kennis en kruidenleer. Daarnaast houd ik van de diverse pluimage mensen die bij ons werken. Biodiversiteit versterkt!

Tot slot

Vrijwilligerswerk bij het Archeon vraagt om aanpassingsvermogen, maar geeft ook ruimte om jezelf te zijn. Je achtergrond, je karakter, je interesses, je individualiteit; alles valt op zijn plek. Het is een verrijking om hier mijn passies en vaardigheden in te zetten, naast mijn leven als moeder en oma.

Onder de as van de Vesuvius: VVvA archeologie reis naar Napels

Tekst en foto's: Leo van Sister

In september trokken veertien leden van de Vereniging van Vrienden van Archeologie naar het zonovertogen Napels, de stad en regio waar de Romeinse geschiedenis letterlijk onder je voeten ligt. De uitbarsting van de Vesuvius in 79 na Christus verwoestte de steden Pompeï en Herculaneum, maar liet tegelijkertijd een ongekenoed rijk archeologisch erfgoed achter. Deze reis bracht ons dicht bij het leven van toen — en bij de mensen die het niet overleefden.

Pompeï: een stad in verstillde paniek

Na een vertraagde vlucht met Transavia arriveerden we in hotel Potenza, centraal gelegen aan het Piazza Garibaldi. De eerste dag stond volledig in het teken van Pompeï. Wat direct opvalt: de omvang. De stad beslaat negen sectoren en was ooit de thuisbasis van circa twintigduizend inwoners. De verwoestende mix van as en gas van 500°C doodde naar schatting zestienduizend mensen in luttele seconden. Toch is er veel bewaard gebleven. Fresco's, straten, villa's, bakkersovens en amforen getuigen van een levendig en goed georganiseerd stadsleven. Wel erg druk daar.

Herculaneum: verfijning en tragedie

Dag twee bracht ons naar Herculaneum, een kleinere maar rijkere stad dan Pompeï. Hier vonden we luxueuze villa's, kleurrijke fresco's en zelfs houten meubels, alles uitzonderlijk goed geconserveerd. Sommige gebouwen hebben hun bovenverdieping behouden, en in de voormalige vluchtgangen liggen nog skeletten van bewoners die de ramp niet konden ontvluchten. Herculaneum is een droom voor archeologen: compact, rijk en aangrijpend.

Terug naar Pompeï

Op dag drie keerden we terug naar Pompeï. De stad is zó uitgestrekt dat je er met gemak een week kunt rondlopen. We verdiepten ons in de infrastructuur: geplaveide straten, riolering, thermen en markten. Elk detail vertelt iets over het dagelijks leven in de Romeinse tijd.

Napels en het Nationaal Archeologisch Museum

Dag vier stond in het teken van Napels zelf. We bezochten het Nationaal Archeologisch Museum, dat een van de rijkste collecties ter wereld herbergt. Tienduizenden objecten, verdeeld over meer dan vijftien thematische zalen, tonen Romeinse en Griekse kunst in al haar pracht. Veel vondsten komen uit Pompeï en Herculaneum, waardoor het museum een perfecte aanvulling is op de veldbezoeken.

's Middags genoten we van een sfeervolle stadswandeling uitgezet door reisgenoten Mariette en Henk Kroon. Napels telt bijna vijfhonderd kerken die vaak rijk gedecoreerd zijn. Daarnaast biedt de stad een levendige mix van cultuur, gastronomie en straatleven.

De groep bij Herculaneum

Fraaie beelden in het archeologiemuseum

En natuurlijk een hoofdrol voor Diego Maradona. Alles ligt op loopafstand, wat de stad extra toegankelijk maakt.

Onderwaterpaleizen en gladiatoren

Dag vijf was een archeologische achtbaan. We begonnen bij het oude badhuis van Campi Flegrei en maakten daarna een unieke tocht met een spiegelboot in Baia, waarbij we keizerlijke verblijven onder water konden bewonderen. 's Middags reisden we naar Capua, waar we het indrukwekkende amfitheater en het gladiatorenmuseum bezochten. Vooral de ondergrondse ruimtes maakten diepe indruk. En ja, rijden met busjes in Napels is een avontuur op zich.

Even aanschuiven in de smalle spiegelboot

Afscheid van la bella Napoli

De laatste ochtend was vrij te besteden. Sommigen maakten nog een wandeling door de stad voordat we 's middags terugvlogen naar Nederland. De combinatie van archeologische pracht, Napolitaanse gezelligheid en heerlijke trattoria's maakte deze reis tot een groot succes. We genieten nog steeds na.

Dank aan medeorganisator Armand Simonis voor het zorgvuldig samengestelde programma. De vraag die nu op ieders lippen brandt: waar brengt de archeologiereis ons in 2026?

Een uitgebreide fotoreportage is te zien op de website van VVvA.

Fraaie doorkijkjes in Pompeï

Meer foto's van de Napelsreis

Frumenty, veelzijdig gerecht

Door Vrouwe Hadewij (Patricia Verbree)

De naam Frumenty komt uit het Latijnse woord 'Frumentum', dat 'graan' betekent. In dit geval staat het voor een dikke graanpap of graanpudding. De oorsprong van dit recept ligt misschien in de Romeinse tijd. Er bestaat namelijk een soortgelijk recept, 'Punische Pudding' genaamd, waarin men emmer of griesmeel gebruikt en eieren om het gerecht in te dikken. Men maakte het op smaak met honing en kaas. Dit gerecht, Puls Punica, is in de tweede eeuw voor onze jaartelling opgeschreven door Cato de Oudere in zijn boek *De Agri Cultura* (over de landbouw). Helemaal zeker is de relatie niet want het duurde tot de veertiende eeuw voor Frumenty werd beschreven.

Het gerecht was heel populair in West-Europa. Mensen zagen het als onderdeel van een dagelijkse en eenvoudige, maar ook van een feestelijke, luxe maaltijd. Toevoegingen zoals vlees en specerijen zoals saffraan maakten het gerecht feestelijker en luxer. Dit is ook een van de redenen dat het recept bewaard is gebleven in heel veel middeleeuwse kookboeken. Frumenty komen we tegen in Frankrijk, Engeland en Italië. Deze graanpap is heel snel en eenvoudig te maken en niet alleen lekker als ontbijt, maar ook heel geschikt als uitgebreide feestelijke maaltijd tussen de middag of in de avond.

In het algemeen komt het recept voor Frumenty erop neer dat een graan met een vloeistof wordt gemengd. Smaakmakers bepalen of het een hartige of zoete versie wordt. Voor de hartige versie gebruikt men als vloeistof: water, bouillon of ongezoete amandel-(of koe-)melk. Extra toevoegingen kunnen zijn: eieren, amandelen, kruiden, zout en diverse soorten vlees (bijvoorbeeld hertenvlees, schapenvlees of een andere vleessoort) of vis in het geval van een vleesloze dag. Als men echter een zoete versie wil maken, dan gebruikt men als vloeistof: gezoete amandelmelk, karnemelk, gezoete melk, extra toevoegingen kunnen dan zijn: eieren, amandelen, krenten, appelbloesem of fruit, op smaak gebracht met honing of nog luxer met suiker!

En nu aan de slag.

Bronnen:

Samuel Pegge, *The Forme of Cury: A Roll of Ancient English Cookery Compiled*, about A.D. 1390, eBook 2005.

Guillaume Tirel, *Le Viandier de Taillevent*, Frans 13e eeuws.

Lodovico Frati, *Libro di Cucina*, Italiaans, 14e eeuws

Een hartig recept

Ingrediënten: Bouillon, spelt en ui.

Neem zoveel bouillon dat de spelt ruim onder staat, kook dit samen en voeg wat gefruite of gekookte groente (bijvoorbeeld ui), laat dit koken tot de spelt klaar is. Dit duurt ongeveer 40 minuten, maar dan moet u de spelt wel eerst ongeveer 6 uur laten weken in water of voorgeweekte spelt nemen.

Een zoet recept

Ingrediënten: (amandel)melk, spelt, honing of suiker en krenten.

Neem melk en spelt, kook dit samen met krenten en honing tot de spelt klaar is.

Beide recepten zijn natuurlijk nog lekkerder te maken door naar eigen smaak ingrediënten toe te voegen.

Veel kookplezier en eet smakelijk!

Er staat ook een kookfilmpje op Youtube, helaas in het Engels.

Boeken en tentoonstellingen

Patricia Pol, vrijwilligster VVvA

Boekentip

Het is verkiezingstijd. Politici, partijkopstukken, influencers, media en 'Nederlanders met een mening' maken ruzie, bedreigen elkaar via Social media en gooien met straatmeubilair. 'Middeleeuwse toestanden' wordt er dan gezegd. Maar is dat terecht?

In het boek *Middeleeuwse medemensen* van Jonas Roelens en Nathan van Kleij (red.) lees ik tot mijn verrassing het volgende: 'De inwoners van de laatmiddeleeuwse Nederlanden waren van twee zaken overtuigd: 1) dat er een landheer/-vrouw (!) moest zijn en

2) dat zijn/haar macht niet absoluut was'. Absolute heersers verschenen pas vanaf de 17^e eeuw. Ook lees ik: 'Het was de taak van landsheren, vorstelijke ambtenaren en lokale bestuurders te zorgen voor eensgezindheid en vrede. (...) Ze moesten handelen in het kader van het algemene belang'. Dat was overigens een two-way street: van burgers werd verwacht dat ze hielpen het algemeen belang in stand te houden. Er was dan ook sprake van strikte regelgeving.

Allerminst ondemocratisch of autoritair

Verder staat er: 'eerst onderhandelen en dan ideeën binnen de bestaande structuren inpassen'. Hiervoor kon elke middeleeuwer gebruikmaken van verzoekschriften. 'Dit was een van de meest gebruikte vormen van politieke communicatie en volledig legaal', schrijft Minne de Boodt. 'Historici gaan ervanuit dat een groot deel van de wetgeving in de Lage landen tot stand kwam onder invloed van rekwesten (verzoekschriften)'. En 'De middeleeuwen waren geen democratie in de moderne betekenis van het woord, maar ze waren allerminst ondemocratisch of autoritair'. Ja, er waren ook opstanden, protesten, stakingen, protestliederen, roddels en geruchten,

kritische toneelstukken, pamfletten. Maar Nathan van Kleij constateert: 'Geweld was in de middeleeuwen helemaal geen onvoorwaardelijk onderdeel van het leven en werd scherp afgewezen en veroordeeld wanneer dit buiten de normen en gebruiken viel'. Politieke macht was gebaseerd op een contract tussen bestuurders en bestuurd: ik doe wat voor jou, en jij doet wat voor mij. Ging het dan allemaal van een leien dakje? Nee natuurlijk niet, de werkelijkheid is weerbarstig, ook toen.

Tien clichés onder de loop

De middeleeuwen zijn autoritair, gewelddadig, vies, ongelijk, vrouwonvriendelijk, preuts, goedgelovig, onwetenschappelijk, onrendabel en wereldvreemd. Deze tien clichés worden in dit informatieve boek van alle kanten belicht. Zo waren er heel veel hygiëneregels, waren vrouwen allerm minst onderdanig en konden veel mensen lezen en schrijven. Laat je verrassen, lees dit boek!

Jonas Roelens & Nathan van Kleij (red.), *Middeleeuwse medemensen. De clichés van de donkere eeuwen voorbij*. Ertsberg: Antwerpen 2023, 240 p., ISBN 9789464750379, prijs in de boekhandel € 29,50 of bij De Slegte € 17,50.

Museumtip

Romeinse villa's in Limburg

nog te bezoeken tot en met 4 januari 2026

Deze tentoonstelling vloeit voort uit een groot onderzoeks- en publieksproject, *Een Romeinse idylle*, uitgevoerd in de periode 2020-2024. De expositie biedt een blik in het Limburgse leven van tweeduizend jaar geleden. Deze tentoonstelling was eerder te zien in het RMO in Leiden, dus als je die gemist hebt, is dit de kans er alsnog heen te gaan.

▲ Foto: Remy Kooi-Submedia

Adres: Pop-up Het Romeins Museum,
Raadhuisplein 20, Heerlen

Agenda VVvA & Archeon

Eind 2025 tot voorjaar 2026

1 november
VVvA: ALV
Workshop vrijwilligers
en middaglezing

18-12 t/m 1-4
Archeon
Tentoonstelling: 'Bene
Lava' Romeinse Badcultuur

14-2 t/m 1-3
Archeon
Vier het voorjaar in
Archeon

5 en 6 april
Archeon
Geniet tijdens Pasen van
een heerlijke brunch

2 november
Archeon
Allerheiligen processie
en gezangen

20-12/4-1
Archeon
Vier de Winter

2 en 22 februari
Archeon
Kom genieten van een
heerlijke zondag brunch

12 en 13 april
Archeon
Schots weekend

2 december
VVvA lezing
De vreemde geschiedenis
van Sint Nicolaas

25 en 26 december
Archeon
Deze bruisende kerst-
brunch met gratis entree

4 maart
VVvA lezing
Mesopotamisch
nieuwjaar

12 dec. t/m 4 jan.
Archeon
Licht festival in
Museumpark Archeon!

14 januari
VVvA lezing
Woerden - "De artillerie-
revolutie in Holland"

21-22 maart
Archeon
Lentefeest, belofte voor
een vruchtbaar jaar

De VVvA organiseert nog meer.
Hou de agenda in de gaten.
www.vrienden-archeon.nl en www.archeon.nl

Word lid van de Vrienden van Archeon en steun Museumpark Archeon als vrijwilliger of lid!

Lid zijn van Vereniging Vrienden van Archeon is leuk, leerzaam en gezellig. Als je lid bent van de vereniging kun je deelnemen aan vele activiteiten en heb je veel voordelen.

Vereniging Vrienden van Archeon is een grote en actieve vriendenvereniging die ook het vrijwilligerswerk in museumpark Archeon organiseert. Als vriend ben je lid en kun je, als je daar geschikt voor bent, ook vrijwilliger worden op het park. De vereniging kent vier soorten lidmaatschap. Voor individuele leden tot 25 jaar en voor leden boven de 25 jaar. Voor gezinnen en daarnaast voor bedrijven of scholen. Iedere nieuwe vrijwilliger wordt automatisch ook lid van VVvA en betaalt contributie. Nieuwe leden zijn niet verplicht om ook vrijwilliger te worden alhoewel wij dat zeker toejuichen.

WORD LID VAN DE VERENIGING VRIENDEN VAN ARCHEON

en steun museumpark Archeon als vrijwilliger of lid! Scan de QR-code voor informatie en aanmelden lidmaatschap.

- ☒ Je kunt gratis naar onze maandelijkse lezingen over archeologie en geschiedenis
- ☒ Je ontvangt het hele jaar 50% korting op de toegang tot Archeon voor maximaal 4 personen per keer (met uitzondering van enkele grote evenementen)
- ☒ We organiseren twee Vriendendagen incl. ALV in het park met gratis entree
- ☒ Je kunt mee op excursies naar verschillende archeologisch interessante plaatsen
- ☒ Of deelnemen aan de jaarlijkse buitenlandse VVvA archeologiereis
- ☒ Maandelijks word je geïnformeerd met een nieuwsbrief en je ontvangt tweemaal per jaar ons digitale magazine NoVA
- ☒ Als lid van Vereniging Vrienden van Archeon draag je bij aan ons jaarlijkse cadeau aan museumpark Archeon.

Scan de QR-code voor informatie en aanmelden lidmaatschap

Marcus & Marbod

